

UDC 930.85(4–12)

YU ISSN 0350–7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

XXXIV

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

Rédacteur

LJUBINKO RADENKOVIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

FRANCIS CONTE (Paris), DIMITRIJE DJORDJEVIĆ (Santa Barbara),
MILKA IVIĆ, DJORDJE S. KOSTIĆ, LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ,
DANICA POPOVIĆ, BILJANA SIKIMIĆ,
ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique), NIKOLA TASIĆ,
SVETLANA M. TOLSTAJA (Moscou), GABRIELLA SCHUBERT (Jena),
KRANISLAV VRANIĆ (secrétaire)

BELGRADE
2004

ОЦЕНЕ, ПРИКАЗИ

LA PEINTURE FUNERARIE ANTIQUE

IVe siècle av. J.-C.-IVe siècle ap. J.-C.,

Actes du VIIe colloque de l'association internationale pour la peinture murale antique (AIMPA), 6–10 octobre 1998 Saint-Romain-En-Gal-Vienne, sous la direction d'Alix Barbet, Editions Errance, Paris 2001, 400 p.

Међународни научни скуп одржан у Saint-Romain-En-Gal 1998. године у организацији *Међународне асоцијације за античко зидно сликарство* (AIMPA) под руководством Аликса Барбеа (Alix Barbet) окупио је еминентне светске стручањаци у овој области. Тема скупа је била *Античко фунерално сликарство од IV века ст. е. до IV века н. е.* Иако је ова публикација објављена са извесним закашњењем, представља изузетан допринос у проучавању античког сликарства. Посебну вредности овог дела свакако чини богатство његове опреме. Саопштења су праћена одличним цртежима, мапама и илустрацијама.

Непостојање чврстог концепта у постављању овако широке теме условило је да се на једном месту нађу веома различити радови како по тематици тако и по методолошким приступима. Међутим, управо то се може сматрати и одређеним квалитетом овог дела да на једном месту сажме различите домете у проучавању античког фунералног сликарства. Две основне теме скупа дефинисао је у свом уводном тексту уредник Аликс Барбе. На првом месту то је тежња ка разумевању значења овог сликарства, док се у другом плану ради о његовој презентацији, као и проблему његове

конзервације и рестаурације. Управо због тога избор *Saint-Romain-En-Gal* за место одржавања овог скупа је веома логичан јер се ту налази један од најуспешнијих атељеа за рестаурацију у Француској.

Иако је тема овог међународног научног скупа била веома широко формулисана, могу се уочити извесне тенденције у проучавању античког фунералног сликарства данас. Посебну групу радова чине они који приказују резултате најновијих археолошких истраживања, односно радови који презентују археолошку грађу. Међутим, у избору метода проучавања самог значења као и значаја овог фунералног сликарства уочљива је доминантност иконографског и иконолошког метода. У овим радовима често је конкретизовани циљ проучавања био тежња ка сабирању знања на основу приказаног програма о патрону, његовом пореклу, социјалном статусу или самом полу. Затим по бројности следе радови у којима је проучавано значење једне теме или мотива у сликарству одређене гробнице или у нешто ширим оквирима.

Садржајно, књига је организована на следећи начин. У првом делу књиге су представљени радови о етруском (15–42), хеленистичком (43–60) и

римском сликарству (61–122), затим оном насталом на тлу Египта и Блиског истока (123–154) и на крају радови о касноантичком сликарству (155–210). Сваку од ових целина прате коментари на изнесена излагања, као и одговори самих аутора. Управо ови сегменти са супростављеним ставовима највише доприносе бољем разумевању античког фунералног сликарства у свој његовој комплексности. Други део ове књиге чине краћи прилози о појединим гробницама и њиховом сликарству (211–333). И на крају изузетан квалитет ове публикације свакако представља њена изузетна ликовна опрема, односно пратеће илустрације (334–400).

У не тако обимном поглављу о етрурском фунералном сликарству својим значајем се издваја прилог о етрурским играма Жан-Пола Тилијеа (Jean-Pol Thuillier, 15–20). На примеру гробнице *Олимпијских игара* у Тарквинији аутор разматра да ли су етрурске игре заправо биле копија грчких, али се бави и питањем значења представа из ове гробнице. Интерпретира их као “реалистичне” сматарајући да се односе на фунерални ритуал, али и као “социјалне” зато што у њима налази елементе који могу да указују на социјални статус покојника. Сличну тежњу ка идентификацији патрона на основу сликарства показао је у свом раду Алесандро Насо (Alessandro Nasso, 21–28). На основу истраживања иконографије необичног репертоара друге гробнице из Тарквиније аутор доноси закључке о фамилији чија је гробница била, препостављајући да је један од представљених, родоначелник фамилије, био магистрат Ларт који је командовао етрурском војском у времену честих ратова у којима је од 358. до 282. год. ст. е. Тарквинија као и други етрурски градови била супростављена Риму.

Хеленистичко фунерално сликарство је заступљено у мањем обиму. Проблем фунералног сликарства у Грчкој, односно у Македонији од IV до II века ст. е. био је тема рада Катерине Караџопулу (Catherine Charatzopoulou, 43–49). Аутор се није бавио само зидним сликарством гробница, већ своју пажњу поклања и осликаним стелама и сагледава их и у односу на друштвени статус самог патрона. Разматрајући технику као и сам стил овог сликарства аутор даје и изузетан прилог бољем познавању атељеа који су радили на овим просторима. Сличан допринос познавању рада уметника у Македонији чини и рад Хариклије Брекулаки (Hariclia Breccoulaki, 51–57) о представама трка кочија на примеру *гробнице III* у Вергини.

За разлику од претходних тематских целина, далеко већа пажња је посвећена истраживању иконографије римског фунералног сликарства. Тежиште ових радова је било усмерено на проучавање појединих мотива, односно иконографску и иконолошку анализу сликарства. Сагледаване су одређене ликовне представе у односу на класичне текстове, али и у односу на религиозне-филозофске, социјалне и културне прилике у којима су настале. Аутори су такође указали и на бројне аналогije ових представа у различитим деловима Царства. Мишел Фукс (Michel Fuchs, 79–84) тако разматра значење једног од најпопуларнијих мотива у римској фунералној уметности – представе главе Медузе. Наводи њене бројне примере у зидном сликарству и пореди их са античким текстовима, посебно Хомером, Овидијем и Лукијаном. Сасвим другачију тему има рад Џона Р. Кларка (John R. Clarke, 85–91), који на примеру гробница из Остије говори о симболизму и значењу сцена са пигмејцима и нилотичким сценама. Тему лозе и вртова

у римском фунералном репертоару обрадиле су Франческа Гедини и Моника Салвадори (Francesca Ghedini, Monica Salvadori, 93–98). Допринос познавању не тако популарних тема које су се односиле на војнички живот у сликарству републиканских гробница представља веома занимљив рад Ерика Мурмана (Eric M. Moormann, 99–107).

У овом поглављу, о римском фунералном сликарству, издваја се саопштење Елинор Винзор Лич (Eleonor Winsor Leach, 69–78) о гробници *Nasonii* на основу интерпретације Ђ. П. Белорија из XVII века, као радова П. С. Бартолија. Ово изузетно истраживање је засновано на истицању променљивих елемената науке и зависности научне интерпретације од околности у којима је настала. Управо на примеру ове гробнице познате као *Sepulchrum Nasoniorum* аутор указује да је разумевање овог сликарства обликовано између осталог и као рефлексија интелектуалне климе у којој је у овом случају радио Белори, први истраживач овог сликарства. Бројни су радови и на овом научном скупу у којима је античко сликарство сагледавано уз помоћ старије документације, међутим рад Елеонор Винзор Лич се не изваја само презентацијом драгоцених података о овом несачуваном сликарству већ и истицањем проблема интерпретације у односу на услове у којима настаје.

Проблеми уметничких радионица били су тема неколико радова на овом скупу. Никол Бланк (Nicole Blanc, 109–118) проучава их у контексту анализе иконографије две гробнице *Fondo di Fraia* у Позулу и гробнице *Y* и *Z* испод Св. Себастијана у Риму. Овој теми посебну пажњу је посветила и Винћенца Јорио (Vincenza Iorio, 61–67). Бавећи се проблемом фунералног и не-фунералног контекста појединих тема у сликарству и

штуко декорацији у Помпеја, аутор анализом одређених примера указује на могућност да су вероватно постојале специјализоване занатлије које су припремеле цртеже из књига узорака онима који су касније осликавали или изводили штуко декорацију или израђивали мозаик.

У односу на обим поглавља о римској иконографији мања пажња је посвећена сликарству Оријента и Блиског истока. Ово поглавље чине реферати који су се односили на проучавање сликарства александријских гробница. Саопштење о седам тумулусних гробница у Александрији откритих 1997. и њиховој декорацији имали су следећи аутори: А. М. Гумије-Сорбет, М. Д. Нена и М. Сеиф ел-Дин (А. М. Gumier-Sorbets, M. D. Nenna, M. Seif el-Din, 123–127), док се М. С. Вени (M. S. Venit, 137–142) у свом раду осврнула на проблем односа између стила и материјала којим је изведено сликарство на фунералним споменицима Египта у римском периоду.

Највећа пажња на скупу је била посвећена касноантичком сликарству, и то кроз тематски веома различите радове. Из ове целине се посебно издваја саопштење М. Т. Олшевског (M. T. Olszewski, 155–162) о симболизму митолошких композиција у сликарству гробница римског Оријента. Своје методолошки веома јасно изведено истраживање аутор заснива на тумачењима из Артемидоровог приручника о сновима (Artemidorus Daldianus, *Oneirocritica*), делу насталом у антонинско доба. Колико је до данас познато, ово је био један од најранијих радова који су се бавили проблемом иконографије и семантике и управо у њему је истакнут однос између идеје и слике на коме се заснивају каснија тумачења античке уметности и на коме аутор гради своје истраживање. У складу са тим аутор прецизно фор-

мулише различите тематске целине, праћене схематизованим приказом, у којима организује митове у односу на њихово значење у контексту пута душе. Да би поткрепио ове идеје, аутор износи бројне примере како фунералног сликарства тако и натписе доприносећи својим радом разумевању фунералног сликарства не само на овом подручју Царства. Остали радови из овог поглавља доносе нове осврте на касноантичко фунерално сликарство различитих делова Царства. Такви су прилози Ш. Палађи (S. Palagyi, 195–200) о фреско сликарству у Панонији у II веку нове ере, Марио Буађар (Mario Buhagiar, 171–179) о хеленистичким, ранохришћанским и византијским гробницама на Малти или саопштење Ш. Штајнгребер (S. Steingraber, 201–206) о значењу термина *koinè* у односу на одређене иконографске феномене на простору Медитерана. Својим необичним ишчитавањем сликарства гробнице Нимфи на Аскелону у Палестини издваја се и саопштење Талиле Микаели (Talila Michaeli, 163–170). Поред уобичајене иконографске анализе аутор иде корак даље и на основу приказаног програма покушава да докаже да је патрон ове гробнице била жена. Управо ове тежње ка сумирању знања о самом патрону на основу проучавања сликарства чине драгоценост рада и указују на један од могућих путева ишчитавања овог програма.

Посебну целину у овој публикацији, као што је већ наведено, чине краћи прилози о појединим фунералним споменицима из различитих делова Царства. Аликс Барбе је заједно са сарадницима представио сликар-

ство гробнице из Остова у Румунији (215–220), сликарство крипте базлике испод лицеја *M. Eminescu* у Констанци, такође у Румунији (221–227) и сликарство гробнице у Маглију у Бугарској (233–238). Подробнија сазнања о античкој уметности источног дела Балканског полуострва пружа и текст Раду Чобану (Radu Ciobanu, 249–251) о сликаном саркфагу из Апулума. Ипак су у овом поглављу заступљеније теме о сликарству у Остији (M. Bedello Tata, 239–242; S. Falzone, 267–272; V. Valerio, 327–336) или у Помпеји (A. Coralini, 257–260; R. Ghetti, 277–280; L. Laken, 295–300; D. Scagliarini Corlaita, 323–326). Рад С. Розенберг (S. Rozenberg, 313–321) је међутим студија о хеленистичком сликарству на простору Израела.

У целини гледано, ова публикација са бројним саопштењима и прилозима представља изузетан допринос проучавању античког фунералног сликарства. Радови заједно са дискусијама које су им следиле показују да не постоје коначни одговори на одређена питања, већ да би за њима требало и даље трагати, али на том плану и лежи једна од основних вредности ове књиге. Она не претендује да да коначна решења већ има за циљ да укаже на могуће путеве разумевања античког фунералног сликарства, као и да отвори нова питања. Уколико се широко постављен концепт садржаја ове публикације не схвати као недостатак већ као повод сублимацији најразличитијих сазнања, онда се ова књига може разумети као ризница веома значајних и лепо презентованих тематских целина.

Сања Пилиповић